

HAASTATTELU INTERVJU

Digitaalisin siivin maailmalle: Kirjallisuuspankki Suomessa Ut i världen på digitala vingar: Kirjallisuuspankki– Litteraturbanken i Finland

Ahkerasti matkustava ruotsalainen kirjailija **Sven Lindqvist** turhautui 2000-luvun alussa ruotsalaisen kirjallisuuden huonoon saatavuuteen maailmalla ja lähetti Ruotsin Akatemian sihteerille **Horace Engdahlille** kirjeen, jossa hän ehdotti digitaalisen kirjaston perustamista. Ajankohta oli otollinen hankkeelle, ja klassikkoteoksia ilmaiseksi digitaalisessa muodossa tarjoava Litteraturbanken aloitti vuosikymmenen puolivälissä toimintansa useiden tahojen yhteistyönä. Norja seurasi pian perässä perustamalla vastaavan palvelun, Bokselskapin, joka sekin tarjoaa kiinnostuneille korkeatasoisia e-kirjaversioita muutoin vaikeasti saatavissa olevia kansallisista klassikkoteoksista. Vastaavia digikirjastoja löytyy muualtakin Euroopasta: esimerkiksi Tanskassa toimii Arkiv for Dansk Litteratur ja Ranskan kansalliskirjastolla on Gallica.

Myös suomalainen klassikkokirjallisuus on päässyt lehahtamaan digitaalisin siivin maailmalle, kun Helsingin yliopisto, Helsingin yliopiston kirjasto ja Kansalliskirjasto yhdistivät voimansa luodakseen Suomeen vastaavanlaisen korkeatasoisen digitaalisen klassikkokirjaston. Kirjallisuuspankin *primus motorina* voi pitää Kansalliskirjaston projektipäällikköä **Kristiina Hildéniä**, joka alkoi vuonna 2007 etsiä yhteistyötahoja kirjaston luomiseksi.

– Kansalliskirjastolla on pyrkimys saada kokoelmiaan verkkoon, mutta riittävän rahoituksen saaminen digitointiin on ollut ongelma. Kotimaisen kaunokirjallisuuden digitaalinen kirjasto nousi ehdolle varainhankinnan kohteeksi, sillä sen arveltiin hyödyttävän niin tutkimusta, opetusta kuin kirjallisuuden harrastustakin ja siten kiinnostavan myös eri rahoittajatahoja, Hildén kertoo.

Hildén otti yhteyttä Helsingin yliopiston professoreihin **Mirja Saareen** ja **Jyrki Nummeen**, ja yhteiseksi tavoitteeksi muotoutuikin pian monipuolisen ja laadukkaan tutkimuksen infrastruktuurin luominen. Saaren jäätyä eläkkeelle Nummesta tuli hankkeen keskushenkilö.

– Jyrki Nummi teki aluksi Opetus- ja kulttuuriministeriön tuella erinomaisen perusselvityksen palvelun tarpeesta. Myös Helsingin yliopisto osoitti kiinnostusta hanketta kohtaan, ja rehtori asetti työryhmän selvittämään Kirjallisuuspankin perustamista yliopiston yhteyteen, Hildén kuvaa projektin alkuvaiheita.

Hanke sai rahoitusta ministeriöltä, Helsingin yliopistolta, Koneen Säätiöltä sekä Kansalliskirjaston kulttuuriperintörahastoon kuuluvalta Liisa Santalan rahastolta, ja Jyrki Nummen johtama Kirjallisuuspankin pilotti

käynnistyi syksyllä 2012. Työn tuloksena verkossa julkaistiin noin 600 digitoitua kaunokirjallista suomen- tai ruotsinkielistä klassikkoteosta, joiden uudelleenjulkaisua tekijänoikeuslaki ei rajoita, sillä tekijöiden kuolemasta on kulunut lakisääteiset 70 vuotta. Tietokannassa voikin tutustua vaikkapa ensimmäiseen suomenkieliseen tragediaan, **J.F. Lagervallin** *Macbeth*-muunnelmaan *Ruunulinna* vuodelta 1834, jonka kantta koristaa ajan romanttisten virtausten mukaisesti kuva kanteletta soittavasta väinämöislakkisesta bardista.

Kirjallisuuspankin kehittämiseksi on useita hyviä perusteita. Kansalliskirjasto vastaa lakisääteisesti tutkimusvälineiden kehittämisestä ja Suomessa julkaistun kirjallisuuden käyttöön saattamisesta ja säilyttämisestä, ja velvoite koskee nykyään myös verkkoaineistoa. Kirjallisuuspankki helpottaa merkittävästi vanhemman kirjallisuuden saatavuutta ja samalla säästää alkuperäiskappaleita kulumiselta. Palvelun kehittäminen hyödyttää merkittävästi myös tutkimusta ja kuvastaa yleisemminkin nykykehitystä, jossa tieteelliset kirjastot ja tutkimuslaitokset yhdistävät voimansa digitietokantojen luomiseen. ”Digital humanities” on kansainvälisesti nouseva tieteenala, joka kehittää perinteisiä ja luo uusia keinoja esimerkiksi tekstianalyysejä, kielikorpusten luomista, kriittisten editioiden laatimista, tiedon visualisointia ja sosiaalisten verkostojen tutkimusta varten.

– Tieteelliset kirjastot tekevät yhä enemmän yhteistyötä tutkimuksen kanssa digitaalisten tietovarantojen tuottamisessa, järjestämisessä ja säilyttämisessä, Kansalliskirjasto erityisesti humanistisen tutkimuksen kanssa. Onhan Helsingin yliopistoon jo perustettu Digital Humanities -professuurikin, joka sijoittuu osaksi nykykielten laitokselle, osaksi Kansalliskirjastoon. Kun Kirjallisuuspankin tekstit saadaan louhittavaan muotoon, on tässä kirjallisuudentutkijan ”Big Data”, joka mahdollistaa tutkimuksen kohdistamisen laajoihin kokonaisuuksiin. Voi myös ajatella, että Kirjallisuuspankki täydentää yleisten kirjastojen ja vaikkapa koulukirjastojen – jos sellaisia enää on – tehtävää lisäämällä kaunokirjallisuuden saatavuutta, Hildén esittää.

Yhteistyö tutkijoiden kanssa näkyy muun muassa Kirjallisuuspankin ominaisuuksissa. Tutkijat asettivat laatukriteereiksi digitaalisten kaunokirjallisten tekstien hyödynnettävyyden tarkastettuina, kopioitavina ja muokattavina teksteinä eikä vain pdf-muotoisina ja ocr-koneluettuina näköisteksteinä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kirjaston laadukaisiin digiteksteihin voi esimerkiksi tehdä tekstihakuja ja tekstikatkelmia voi kopioida suoraan kirjoista – molemmat tutkijoiden arvostamia piirteitä.

Kirjallisuuspankki on kuitenkin Hildénin mukaan edelleen kehitteillä, ja rahoitustahojakin etsitään vielä:

– Kirjallisuuspankin pilottivaihe jatkuu vuoden 2014 loppuun, ja kaksi keskeistä osiota on edelleen kehitteillä: hyvä ja houkutteleva käyttöliittymä sekä tekstieditori, jolla voi korjata ocr-luettua tekstiä. Kehitykseen ja laajentuakseen palvelu tarvitsee lisää rahoitusta. Palvelun toteuttajapartnerit – Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos,

Kansalliskirjasto ja Helsingin yliopiston kirjasto – voivat osoittaa hankkeeseen jonkin verran johtamis- ja asiantuntijatyötä sekä tiloja, mutta resurssit varsinaiseen toimintaan joudutaan hankkimaan muualta.

Kirjallisuuspankki ei koostu vain kirjoista, vaan sinne on tarkoitus lisätä myös tutkimusviitteitä ja toimituksellista aineistoa. Kotimaisen kirjallisuuden vuosikirja *Joutsen / Svanen* on yksi Kirjallisuuspankin liitännäisistä.

– Kun kaikki ominaisuudet ovat käytössä, kannattaa palvelusta lyödä enemmänkin rumpua. Toivottavasti myös jatkorahoitusta saadaan, Hildén toteaa.

* * *

Den svenska författaren **Sven Lindqvist** som också är en aktiv resenär, blev i början av 2000-talet frustrerad över hur svårt det är att få tag på svensk litteratur ute i världen och skrev ett brev till den dåvarande ständige sekreteraren vid Svenska Akademien, **Horace Engdahl**, med ett förslag om att grunda ett digitalt bibliotek. Tidpunkten var väl vald för ett sådant projekt och som resultat av ett samarbete mellan flera aktörer inledde Litteraturbanken, som erbjuder klassiska verk i digital form, sin verksamhet vid mitten av decenniet. Norge följde tätt i spåren och grundade en motsvarande service, Bokselskap som likaså erbjuder högklassiga elektroniska versioner av tidigare svårtillgängliga norska klassikerverk. Liknande digitala bibliotek finns också på andra håll i Europa, exempelvis Arkiv for Dansk Litteratur i Danmark och Gallica vid nationalbiblioteket i Frankrike.

Även den finländska klassikerlitteraturen flyger nu ut i världen på digitala vingar, då Helsingfors universitet, Helsingfors universitets bibliotek och Nationalbiblioteket förenat sina krafter för att bilda ett motsvarande högklassigt och digitalt finländskt klassikerbibliotek. En *primus motor* för Kirjallisuuspankki–Litteraturbanken är **Kristiina Hildén**, projektchef vid Nationalbiblioteket, som år 2007 började leta efter samarbetspartner för att skapa ett bibliotek.

– Nationalbiblioteket strävar efter att göra sina samlingar tillgängliga på nätet, men det har varit svårt att få tillräcklig finansiering för att digitalisera material. Förslaget att anskaffa medel för att grunda ett digitalt bibliotek med finländsk litteratur vann gehör eftersom man bedömde att projektet gynnade såväl forskning som undervisning och fritidsläsande, och att det därmed också kunde intressera olika finansärer, berättar Hildén.

Hildén tog kontakt med två professorer vid Helsingfors universitet, **Mirja Saari** och **Jyrki Nummi**, och snart utkristalliserade sig ett gemensamt mål, att skapa en mångsidig och högklassig infrastruktur till stöd för forskningen. Då Saari gick i pension blev Nummi centralgestalten inom projektet.

Hildén beskriver de tidiga skedena av arbetet:

– Först gjorde Jyrki Nummi, med stöd av Undervisnings- och kulturministeriet, en utmärkt grundläggande utredning om behovet av den

här typen av service. Också Helsingfors universitet uttryckte intresse för projektet och rektor tillsatte en arbetsgrupp som utredde möjligheten att grunda en litteraturbank vid universitetet.

Projektet fick finansiering av ministeriet, Helsingfors universitet, Konestiftelsen samt Liisa Santalas fond som hör till Nationalbibliotekets fond för kulturarv, och Kirjallisuuspankki–Litteraturbankens pilotprojekt startade hösten 2012 under ledning av Jyrki Nummi. Som ett resultat av arbetet publicerades samtidigt digitalt ca. 600 finsk- och svenskspråkiga skönlitterära och klassiska verk som kan göras tillgängliga enligt lagen om upphovsrätt (eftersom deras författare varit döda i 70 år eller mera). I databasen kan man nu bekanta sig med exempelvis **J.F. Lagervalls** variant av *Macbeth*, *Ruunulinna* från år 1834, som också är den första finskspråkiga tragedin och vars omslag pryds av en kantelespelande bard iklädd Väinämöinen-mössa, helt i enlighet med tidens romantiska strömningar.

Det finns flera goda motiveringar till att utveckla den finländska Litteraturbanken. Nationalbiblioteket har en lagstadgad skyldighet att utveckla redskap för forskningen samt göra tillgänglig och bevara litteratur utgiven i Finland, och denna skyldighet gäller numera också material på internet. Kirjallisuuspankki–Litteraturbanken förbättrar betydligt den äldre litteraturens tillgänglighet och skyddar samtidigt de ursprungliga tryckta verken från att slitas ut. Projektet är också till stor nytta för forskningen, samt återspeglar i allmänhet väl den samtida utvecklingen där vetenskapliga bibliotek och forskningsinstitutioner förenar sina krafter för att skapa databaser med digitaliserat material. Digital humaniora (Digital humanities) är i internationellt perspektiv en vetenskapsgren på frammarsch, som både utvecklar de traditionella metoderna och skapar helt nya metoder för exempelvis textanalys, utarbetande av språkkorpusar och kritiska utgåvor, visualisering av kunskap och forskning i sociala nätverk.

– Vetenskapliga bibliotek samarbetar i allt högre grad med forskningen för att producera, organisera och bevara datalager, och för Nationalbiblioteket gäller det framför allt samarbete med den humanistiska forskningen. Vid Helsingfors universitet har man ju också inrättat en professur i digital humaniora. Professuren finns dels vid institutionen för moderna språk, dels vid Nationalbiblioteket. När Kirjallisuuspankki–Litteraturbanken erbjuder texter i en form som möjliggör datautvinning, kan man tala om litteraturforskarens "big data" (stordata). Detta möjliggör forskning i stora materialhelheter. Man kunde också säga att den finländska Litteraturbanken kompletterar de allmänna biblioteken och skolbiblioteken – om sådana ännu finns – i uppgiften att göra skönlitteraturen mera tillgänglig.

Samarbetet med forskare kommer också att synas i Kirjallisuuspankki–Litteraturbankens egenskaper. Som kvalitetskriterium uppställde forskarna texternas användbarhet, att texterna är korrigerade, kopierbara och möjliga att bearbeta, och inte endast finns i pdf-format eller som maskinellt avlästa (ocr)-versioner. I praktiken betyder det här att man till exempel kan göra sökningar i bibliotekets högklassiga

digitaliserade texter och att textutdrag kan kopieras direkt ur böckerna – bägge egenskaper som uppskattas av forskare.

Enligt Hildén är Kirjallisuuspankki–Litteraturbanken ändå fortfarande under utveckling, och man söker också fortfarande efter finansierare:

– Den finländska Litteraturbanken fungerar som pilotprojekt till slutet av år 2014, och två centrala delar är under utveckling: ett välfungerande och attraktivt användargränssnitt samt en texteditor med vilken man kan korrigera maskinellt avlästa ocr-texter. För att kunna fortsätta utvecklas och växa i omfattning behöver projektet fortsatt finansiering. De samarbetspartner som utvecklar servicen, Finska, finskugriska och nordiska institutionen vid Helsingfors universitet, Nationalbiblioteket och Helsingfors universitets bibliotek har personal som i viss mån kan bidra till projektet då det gäller ledarskap och sakkunskap, och dessa institutioner kan också erbjuda arbetsutrymmen, men medel för den egentliga verksamheten måste sökas på annat håll.

Kirjallisuuspankki–Litteraturbanken består inte bara av böcker, utan kommer också att erbjuda referenser till forskningslitteratur och redaktionellt material. Årsboken för forskning i finländsk litteratur, *Joutsen / Svanen* utgör en innehållsdel i projektet.

– Då alla innehållsdelarna är i bruk är det värt att slå på trumman för projektet. Förhoppningsvis får vi även fortsatt finansiering, konstaterar Hildén.

Saija Isomaa

*FT, Suomen kirjallisuuden yliopistonlehtori, Tampereen yliopisto, sai-
ja.isomaa[at]uta.fi*

(Översättning till svenska: Anna Biström)

